

ДОКТРИНА У СУДОВІЙ ПРАКТИЦІ

ПЕРЕДДОГОВІРНИЙ ОBOB'ЯЗОК СТРАХУВАЛЬНИКА НАДАТИ СТРАХОВИКУ ДОСТОВІРНІ ВІДОМОСТІ ПРО ОБ'ЄКТИ СТРАХУВАННЯ І ФАКТОРИ РИЗИКУ Є ПРОЯВОМ НАЙВИЩОЇ ДОБРОСОВІСНОСТІ (ДОКТРИНА *UBERRIMA FIDES*)*

Короткий зміст позовних вимог

У січні 2016 року ОСОБА_5 в інтересах неповнолітнього ОСОБА_1 та малолітнього ОСОБА_6 звернулася з позовом до ПАТ “Національна акціонерна страхова компанія “Оранта”” про відшкодування шкоди, завданої смертю потерпілих. В процесі розгляду справи позовні вимоги уточнювалися неодноразово.

В обґрунтування позовних вимог указувала, що 08 липня 2014 року в м. Біла Церква сталася дорожньо-транспортна пригода за участю автомобіля *BMW X-5*, номерний знак НОМЕР_1 під керуванням водія ОСОБА_2, та автомобіля *HYUNDAI Accent*, номерний знак НОМЕР_2 під керуванням ОСОБА_7. В результаті дорожньо-транспортної пригоди ОСОБА_7 та його дружина ОСОБА_8 загинули. На утриманні загиблих перебувало двоє синів: ОСОБА_1, ІНФОРМАЦІЯ_1, та ОСОБА_6, ІНФОРМАЦІЯ_2.

Вироком Білоцерківського міськрайонного суду Київської області від 26 грудня 2014 року, залишеним в силі ухвалою Апеляційного суду Київської області від 04 березня 2015 року, ОСОБА_2 визнано винним у вчиненні даної ДТП та призначено покарання у вигляді позбавлення волі з заборобою керування транспортним засобом.

Відповідно до полісу обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів від 15 березня 2014 року № АС/7858283 на момент ДТП цивільно-правова відповідальність ОСОБА_2 була застрахована в ПАТ “НАСК ‘Оранта’”. Пунктом 4 полісу за шкоду, заподіяну життю та здоров'ю, передбачена страхова сума в розмірі 100 000 грн на одного потерпілого.

Протокольною ухвалою Дарницького районного суду міста Києва від 21 грудня 2017 року в зв'язку із досягненням повноліття ОСОБА_1 відбулася заміна позивача ОСОБА_5 на ОСОБА_1, який діє в своїх інтересах та інтересах свого брата ОСОБА_6 (на підставі розпорядження Вищо-

* Витяг із постанови Верховного Суду у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 10 березня 2021 р. у справі № 753/731/16 <<https://reyestr.court.gov.ua/Review/95502347>> (дата звернення: 25.06.2021).

родської райдержадміністрації від 12 серпня 2016 року № 369 ОСОБА_1 є опікуном свого брата ОСОБА_6).

ОСОБА_1, з урахуванням уточнення позовних вимог, просив стягнути з ПАТ “НАСК ‘Оранта” на користь:

ОСОБА_1 завдану смертю потерпілого ОСОБА_7 шкоду в розмірі 50 000 грн;

ОСОБА_1 завдану смертю потерпілої ОСОБА_8 шкоду в розмірі 50 000 грн;

ОСОБА_1 в інтересах малолітнього ОСОБА_6 завдану смертю потерпілого ОСОБА_7 шкоду в розмірі 50 000 грн;

ОСОБА_1 в інтересах малолітнього ОСОБА_6 завдану смертю потерпілої ОСОБА_8 шкоду в розмірі 50 000 грн.

Короткий зміст рішення суду першої інстанції

Рішенням Дарницького районного суду від 12 лютого 2018 року позов задоволено. Стягнуто з ПАТ “НАСК ‘Оранта” на користь ОСОБА_1 та ОСОБА_6 200 000 грн за шкоду, завдану смертю їх батьків ОСОБА_7 та ОСОБА_8. <...>

Рішення суду першої інстанції мотивоване тим, що цивільно-правова відповідальність ОСОБА_2, винуватого у вчиненні ДТП, що сталася 08 липня 2014 року, була застрахована у ПАТ “НАСК ‘Оранта”, і 30 березня 2015 року ОСОБА_9 (батько померлого ОСОБА_7) звернувся до ПАТ “НАСК ‘Оранта” із заявою про здійснення страхового відшкодування у зв'язку зі смертю потерпілих. На момент укладення полісу обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів № АС/7858283, ОСОБА_2, як страхувальником не укладалось інших договорів обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів щодо об'єкта страхування – транспортного засобу BMW X-5, д. н. з. НОМЕР_1, номер кузова “б/н”, доказів іншого суду не надано. В той же час, за полісом обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів № АС/4140452, страховиком за яким виступає ПАТ “СК ‘Провідна”, страхувальником є ОСОБА_4, згідно пояснень якого, ні він, ні його автомобіль, участі у ДТП не приймали, з приводу настання страхового випадку до страхової компанії не звертався. Тому страхувальник ОСОБА_2 при укладенні договору страхування (поліс № АС/7858283) не порушував вимоги частини 1 пункту 3 статті 989 ЦК України, оскільки він не був страхувальником за договором страхування (поліс № АС/4140452), не міг повідомити, що були укладені інші договори страхування.

Короткий зміст постанови апеляційного суду

Постановою Апеляційного суду міста Києва від 10 квітня 2018 року апеляційну скаргу ПАТ “НАСК ‘Оранта’” залишено без задоволення, а рішення Дарницького районного суду від 12 лютого 2018 року залишено без змін.

Постанова апеляційного суду мотивована тим, що відповідно до пункту 6 частини першої статті 3 ЦК України загальними засадами цивільного законодавства є справедливість, добросовісність та розумність. В апеляційній скарзі ПАТ “НАСК ‘Оранта’” стверджує, що власником автомобіля *BMW X-5* державний номер **НОМЕР_1** був і залишається **ОСОБА_3** згідно свідоцтва про реєстрацію транспортного засобу серії **НОМЕР_3**. Виходячи з цієї обставини, при оформленні “НАСК ‘Оранта’” із **ОСОБА_2** полісу АС 7858283 останнім було надане свідоцтво про реєстрацію транспортного засобу серії **НОМЕР_3** на ім'я **ОСОБА_3**. Не можна вважати встановленим те, що **ОСОБА_2** свідомо приховав від страховика ПАТ “НАСК ‘Оранта’” відомості про те, що автомобіль *BMW X-5* державний номер **НОМЕР_1** вже застрахований іншими особами у порядку, визначеному законом. Виходячи із засад справедливості, добросовісності та розумності, апеляційний суд погодився з висновком районного суду про відсутність правових підстав вважати, що при укладенні із “НАСК ‘Оранта’” полісу АС 7858283 **ОСОБА_2** діяв в порушення вимог пункту 3 частини першої статті 989 ЦК України.

<...>

Аргументи учасників справи

У травні 2018 року ПАТ “НАСК ‘Оранта’” подало касаційну скаргу на рішення Дарницького районного суду від 12 лютого 2018 року та постанову Апеляційного суду міста Києва від 10 квітня 2018 року, в якій просить скасувати оскаржені судові рішення як такі, що прийняті з неправильним застосуванням норм матеріального права та порушенням норм процесуального права, і ухвалити нове рішення, яким відмовити у задоволенні позову.

Касаційна скарга мотивована тим, що станом на день ДТП зареєстровано шість договорів страхування цивільно-правової відповідальності володільця автомобіля *BMW X-5* державний номерний знак **НОМЕР_1**, а тому страхове відшкодування підлягає стягненню з ПрАТ “СК ‘Провідна’”, оскільки перший договір було укладено з нею, а всі інші договори є нікчемними відповідно до пункту 3 частини першої статті 989 ЦК України. Висновок суду першої інстанції, з яким погодився апеляційний суд, про те, що **ОСОБА_2** не знав про інші договори страхування відносно транспортного засобу, яким він керував, не має правового значення у даній справі, адже страхувальник зобов'язаний повідомити страховика

про наявність інших страхових полісів незалежно від того, знав він чи ні про них при укладенні договору страхування.

15 червня 2018 року до Верховного Суду надійшло пояснення від представника ПАТ “Європейський страховий альянс” на касаційну скаргу ПАТ “НАСК ‘Оранта’”, в якому просить залишити касаційну скаргу без задоволення, а оскаржені судові рішення без змін. Зазначає, що 14 березня 2014 року ПАТ “Європейський страховий альянс” було укладено договір обов’язкового страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортів № АС/9948909. Забезпеченим транспортним засобом за вказаним договором полісу є *BMW X-5* державний номер НОМЕР_1, страхувальником є ОСОБА_10, не причетний до ДТП, що сталася 08 липня 2014 року.

27 червня 2018 року до Верховного Суду надійшов відзив представника ОСОБА_1 на касаційну скаргу ПАТ “НАСК ‘Оранта’”, у якому він просить залишити її без задоволення, а оскаржувані судові рішення без змін. Указує, що норми законодавства не виключають можливості існування чи укладення декількох полісів обов’язкового страхування цивільно-правової відповідальності, а положення пункту 3 частини першої статті 989 ЦК України передбачають обов’язок повідомлення про існування інших полісів. ПАТ “НАСК ‘Оранта’” не надало суду належних і допустимих доказів того, що ОСОБА_11 при укладенні договору страхування 15 березня 2014 року було відомо про існування інших договорів страхування, а їх наявність сама по собі не є підставою визнання договору нікчемним.

<...>

Фактичні обставини

Суди встановили, що 08 липня 2014 року о 18 год. 05 хв. в м. Біла Церква Київської області сталася ДТП за участю автомобіля *BMW X-5*, номерний знак НОМЕР_1, під керуванням водія ОСОБА_2, та автомобіля *HYUNDAI Accent*, номерний знак НОМЕР_2, під керуванням водія ОСОБА_7, в результаті якої ОСОБА_7 та його дружина ОСОБА_8 загинули.

Вироком Білоцерківського міськрайонного суду Київської області від 26 грудня 2014 року, залишеним в силі ухвалою Апеляційного суду Київської області від 04 березня 2015 року, ОСОБА_2 визнано винним у скоєнні ДТП та призначено покарання у вигляді семи років позбавлення волі із заборобою керування транспортним засобом.

На утриманні загиблих перебувало двоє синів: ОСОБА_1, ІНФОРМАЦІЯ_1, та ОСОБА_6, ІНФОРМАЦІЯ_2.

Власником автомобіля *BMW X-5* державний номер НОМЕР_1 є ОСОБА_3 згідно свідоцтва про реєстрацію транспортного засобу серії НОМЕР_3.

Цивільно-правова відповідальність ОСОБА_2 на момент скоєння ДТП була застрахована в ПАТ “НАСК ‘Оранта’” на підставі договору від 15 березня 2014 року № АС/7858283.

30 березня 2015 року ОСОБА_9 (батько загиблого ОСОБА_7) звернувся до ПАТ “НАСК ‘Оранта’” із заявою про здійснення страхового відшкодування у зв'язку зі смертю ОСОБА_7 та ОСОБА_8.

Листом від 03 червня 2015 року № 09-02-09/8238 ПАТ “НАСК ‘Оранта’” відмовило у виплаті страхового відшкодування з посиланням на те, що автомобіль, яким керував ОСОБА_2 у момент ДТП, був застрахований в ПрАТ “СК ‘Провідна’” згідно з полісом № АС/4140452 попереднім власником, тому відповідно до статті 989 ЦК України підстави для виплати відсутні.

Відповідно до листа від 09 вересня 2015 року № 17-04/10900 ПрАТ “СК ‘Провідна’” відмовила представнику потерпілих ОСОБА_5 у виплаті страхового відшкодування, оскільки поліс добровільного страхування від 14 серпня 2013 року № АС/4140452 був укладений між ПрАТ “СК ‘Провідна’” та ОСОБА_4, який надав страхові пояснення, що автомобілем *BMW X-5*, номерний знак **НОМЕР_1** користується та учасником ДТП, що сталася 08 липня 2014 року в м. Біла Церква Київської області, не був, у цей час перебував у лікарні.

Відповідно до відомостей централізованої бази даних МТСБУ станом на 15 березня 2014 року (дата укладання ОСОБА_2 договору страхування № АС/7858283 із ПАТ “СК ‘Провідна’”) діючими стосовно транспортного засобу *BMW X-5*, державний номер **НОМЕР_1** були:

- поліс серії АС № 4140452, страховик ПрАТ “СК ‘Провідна’”, страхувальник ОСОБА_4;
- поліс серії АС № 8649469, страховик ПАТ “УСК ‘Гарант-Авто’”;
- поліс серії АС № 8131654, страховик ПрАТ “УСК ‘Княжа вієна іншуранс груп’”, страхувальник ОСОБА_12;
- поліс серії АС № 9657771, страховик АТ “СГ ‘ТАС’”, страхувальник ОСОБА_13;
- поліс серії АС № 9948909, страховик ПрАТ “Європейський страховий альянс”, страхувальник ОСОБА_10.

На момент укладення договору обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів № АС/7858283, ОСОБА_2 як страхувальник за цим договором не укладав інших договорів обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів щодо об'єкта страхування – транспортного засобу *BMW X-5*, державний номер **НОМЕР_1**, номер кузова “б/н”.

Суди встановили, що при укладенні із НАСК “Оранта” полісу АС 7858283 ОСОБА_2 не порушував вимог пункту 3 частини першої статті 989 ЦК України.

Позиція Верховного Суду

Колегія відхиляє аргументи, які викладені в касаційній скарзі, з таких підстав.

Згідно статті 15 ЦК України кожна особа має право на захист свого цивільного права у разі його порушення, невизнання або оспорювання, а також на захист свого інтересу, який не суперечить загальним засадам цивільного законодавства. Порушення права пов'язане з позбавленням його суб'єкта можливості здійснити (реалізувати) своє право повністю або частково.

У статті 16 ЦК України встановлено, що способом захисту цивільних прав та інтересів може бути, зокрема примусове виконання обов'язку в натурі.

Європейський суд з прав людини зауважує, що національні суди мають вибирати способи такого тлумачення, які зазвичай можуть включати акти законодавства, відповідну практику, наукові дослідження тощо (*VOLOVIK v. UKRAINE*, № 15123/03, § 45, ЄСПЛ, 06 грудня 2007 року).

Відповідно до частини першої статті 8 Конституції України в Україні визнається і діє принцип верховенства права. Верховенство права – це панування права в суспільстві. Верховенство права вимагає від держави його втілення у правотворчу та правозастосовну діяльність, зокрема у закони, які за своїм змістом мають бути проникнуті передусім ідеями соціальної справедливості, свободи, рівності тощо. Одним з проявів верховенства права є те, що право не обмежується лише законодавством як однією з його форм, а включає й інші соціальні регулятори, зокрема норми моралі, традиції, звичаї тощо, які легітимовані суспільством і зумовлені історично досягнутим культурним рівнем суспільства. Всі ці елементи права об'єднуються якістю, що відповідає ідеології справедливості, ідеї права, яка значною мірою дістала відображення в Конституції України. Таке розуміння права не дає підстав для його ототожнення із законом, який іноді може бути й несправедливим, у тому числі обмежувати свободу та рівність особи. Справедливість – одна з основних засад права, є вирішальною у визначенні його як регулятора суспільних відносин, одним із загальнолюдських вимірів права (пункт 4.1. Рішення Конституційного Суду України від 02 листопада 2004 року № 15-рп/2004).

Згідно пункту 6 статті 3 ЦК України загальними засадами цивільного законодавства є, зокрема, справедливість, добросовісність та розумність.

Тлумачення як статті 3 ЦК України загалом, так і пункту 6 статті 3 ЦК України свідчить, що загальні засади (принципи) цивільного права мають фундаментальний характер й інші джерела правового регулювання, в першу чергу, акти цивільного законодавства, мають відповідати змісту загальних засад. Це, зокрема, проявляється в тому, що загальні засади (принципи) є по своїй суті нормами прямої дії.

Нікчемним є той правочин, недійсність якого встановлена законом і для визнання його недійсним не вимагається рішення суду (частина друга статті 215 ЦК). Нікчемність правочину конструюється за допомогою “текстуальної” недійсності, оскільки вона існує тільки у разі прямої вказівки закону. З позицій юридичної техніки така пряма вказівка може втілюватися, зокрема, в термінах “нікчемний”, “є недійсним”. Нікчемний правочин, на відміну від оспорюваного, не створює юридичних наслідків (тобто не “породжує” (змінює чи припиняє) цивільних прав та обов'язків).

Страховальник зобов'язаний при укладенні договору страхування повідомити страховика про інші договори страхування, укладені щодо об'єкта, який страхується. Якщо страховальник не повідомив страховика про те, що об'єкт уже застрахований, новий договір страхування є нікчемним (пункт 3 частини першої статті 989 ЦК України).

Відповідно до частини четвертої статті 263 ЦПК України при виборі і застосуванні норми права до спірних правовідносин суд враховує висновки щодо застосування відповідних норм права, викладені в постановках Верховного Суду.

У постанові Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду від 18 квітня 2018 року в справі № 910/24068/16 вказано, що “чинним законодавством передбачено, що страховальник вправі укладати декілька договорів страхування одного об'єкта з різними страховиками. В разі наявності на момент укладення договору страхування іншого чинного договору страхування того ж самого об'єкта від тих саме ризиків, страховальник зобов'язаний повідомити про це страховика. Невиконання такого обов'язку тягне за собою нікчемність нового договору страхування”.

Тлумачення пункту 3 частини першої статті 989 ЦК України свідчить, що *переддоговірний обов'язок страховальника надати страховику достовірні відомості про об'єкти страхування і фактори ризику є проявом найвищої добросовісності (доктрина uberrima fides) і пов'язаний з ризиковим характером договору страхування. По суті страховику потрібна інформація для оцінки страхового ризику. Нікчемність другого договору страхування пов'язується із невиконанням переддоговірного обов'язку, який має суттєве значення для виконання майбутнього договору страхування. Цивільне законодавство не містить вказівки про те, який стандарт розкриття інформації майбутнім страховальником має бути застосований. З урахуванням принципів цивільного права, слід зробити висновок, що для розкриття інформації майбутнім страховальником потрібно застосувати конструкцію “розумного повідомлення про ризик”, тобто майбутній страховальник повинен надати інформацію, яку він знає або повинен знати щодо об'єкта, який страхується.*

У справі, що переглядається, відповідно до даних із централізованої бази даних МТСБУ станом на момент укладення договору страхування від 15 березня 2014 року № АС/7858283 в ній містилася інформація про різні автомобілі *BMW X-5* державний номер *НОМЕР_1* і різних страхувальників. Очевидно, що розумна і обачна людина не може допустити існування ситуації, за якої різні транспортні засоби (*BMW X-5*) належні різним власникам мають однакові державні номерні знаки. З урахуванням саме таких обставин та застосовуючи конструкцію “розумного повідомлення про ризик” слід констатувати, що страхувальник не міг повідомити страховика про те, що стосовно його об’єкта страхування укладені інші договори страхування. Тому суди зробили обґрунтований висновок про те, що страхувальник не порушував вимоги частини 1 пункту 3 статті 989 ЦК України, відсутні підстави для констатації нікчемності договору страхування від 15 березня 2014 року № АС/7858283 та задовольнили позов.